

Zomerdienst Grote Kerk - Ekklesia Breda - 19 augustus 2018
Thema: verrassende vrouwen – De Samaritaanse vrouw bij de bron.
Toespraak Franck Ploum

1.

Wanneer heb je het gevoel dat je een goed gesprek hebt gehad? Wat maakt een gesprek waardevol? Er is natuurlijk geen eenduidig antwoord op deze vragen te geven. Alsof elk gesprek hetzelfde verloop heeft, of over dezelfde thema's gaat. Toch zijn er een aantal punten aan te stippen. Opvallend genoeg komen die punten op de een of andere manier aan de orde in het gesprek tussen Jezus en de Samaritaanse vrouw bij de bron.

Een verrassend gesprek tussen twee mensen die volgens de gegeven orde niet met elkaar zouden moeten spreken: een vrouw met een vreemde man en dan ook nog twee bloedgroepen die elkaar niet kunnen luchten of zien. Het verhaal vraagt wel goede lezing, want voor je het weet vervallen we in oppervlakkige beoordelingen als ware het een verhaal van Jezus die deze vrouw tot bekering brengt. Niet is minder waar.

2.

'De vrouw aan de bron is niet zo maar een domme persoon met een besmeurd verleden. Zij is een grote vrouw in Israël. Wie dat niet vanaf het begin inziet, zal niets van dit verhaal begrijpen.' Aldus de Nederlands-Duitse theoloog Ton Veerkamp in zijn commentaar op dit verhaal.

Geen dom mens maar een grote vrouw. Misschien is het goed om het begrip 'vrouw', dat in het Johannesevangelie maar liefst tweeëntwintig keer klinkt - waarvan dertien keer in dit hoofdstuk - even nader te belichten. Dat behoedt ons in elk geval voor een moralistische lezing, alsof we te doen hebben met een vrouw die een puinhoop van haar leven heeft gemaakt en (schande! Schande!) haar zesde man aan het verslijten is.

In heel de bijbel, maar zeker in het Johannesevangelie staat het woord 'vrouw' meestal voor een hele groep, ze representeren het volk: 'de dochters van Jeruzalem', 'de vrouwen van Galilea' en nu representeert 'de vrouw' het volk van Samaria. – vergelijk het ook met Aretha Franklin die meer representeerde dan alleen zichzelf: zij was de vleesgeworden emancipatie van de zwarte vrouw en vertegenwoordiger van een kunstgenre.

Het verhaal van de Samaritaanse vrouw bij de bron is geen gesprek over individuele tekorten of morele vingerwijzing, nee het is een groot gesprek tussen een man die het visioen van de Thora vertegenwoordigt en een vrouw die een volk representeert – Samaritanen – die ooit deel uit maakten van dat grote verhaal, maar door allerlei oorzaken geïsoleerd zijn geraakt.

3.

Het verhaal begint met een plaatsbepaling die de uitspraak van Ton Veerkamp rechtvaardigt. Samaria, Sichar, de bron van Jozef, een vrouw bij de bron: we zitten midden in Genesis waar de grote namen voorbijkomen, mannen en vrouwen die de grondleggers zijn van de geschiedenis van het volk Israël. Bron-vrouwen, zoals Rebecca en Rachel, de moeder van Jozef. Vrouwen wier leven een beslissende wending kreeg door gesprekken en ontmoetingen bij een bron. In bijbelse verhalen gaat bij de bron steevast levend water stromen, dat wil zeggen: bij een bron gaat de toekomst open, komen levenskrachten vrij, komen visioenen tot leven.

Eeuwenlang was de waterbron het hart van elk dorp, de ontmoetingsplek bij uitstek, daar vonden de gesprekken plaats, daar was ontmoeting tussen mensen, vrouwen vooral in die tijd. Welke verhalen zullen er aan die bronnen verteld zijn? Misschien is het wel vergelijkbaar met de gesprekken zoals die in onze eigen kring tot voor kort plaats vonden, en op veel plaats tot op vandaag: tijdens de afwas. Al wassend en drogend, elkaar niet hoeven aankijken, basis voor een goed gesprek. Moeilijke thema's die je aan een ander toevertrouwd om te horen hoe de ander er naar kijkt, er mee om zou gaan, welke oplossingen er al pratend in jouzelf boven komen. In een goed gesprek, zag maar een brongesprek, wordt je niet de les gelezen maar wordt je blik verruimd, worden vragen gesteld die je nog niet bedacht had, worden inzichten gedeeld die scherpte geven aan wat er moet gebeuren.

4.

Hoe is Samaria in een isolement geraakt? Het zogenoemde Noordrijk - werd in de achtste eeuw voor onze jaartelling veroverd door de Assyriërs, de bovenlaag werd in ballingschap gevoerd. De Assyriërs verboden de Joden in het gebied alle openbare rituele en godsdienstige uitingen. De bovenlaag van de bevolking werd in ballingschap gevoerd. In plaats van hen "herbevolkte" men het gebied met mensen uit vijf verschillende Assyrische steden, die elk ook hun eigen goden meebrachten. De Joden in Samaria werden verplicht deze goden – waaronder een die kinderverbranding eiste – te dienen en te vereren.

*"Godheid had mij in haar macht,
Offers eiste zij, bloed. Ik heb ze gebracht."*

Uit: Psalm 16 vrij – Huub Oosterhuis

Door dit alles werden de Samaritanen door de Judeërs, als verloren en afvallig aan de God van Israël beschouwd.

De tweespalt werd zo groot dat 5 eeuwen later - in het jaar 108 voor onze jaartelling - de heerser van Juda het gebied bezette en Samaria inclusief de hoofdstad Sichar met haar overgebleven tempelheilighdom voor de God van Israël tot de grond toe vernietigde. Uiteindelijk zullen beide gebieden door de Romeinen in bezit worden genomen en zal Rome haar keizer als te aanbidden en vereren 'Heer en God' introduceren.

5.

'Vijf mannen hebt gij gehad en die u nu hebt is uw man niet.' (Joh 4, 18). Dat gaat niet over huwelijksmoraal, maar over afgodendienst aan de goden van de vijf steden en nu aan de keizer van Rome. Het gesprek tussen Jezus en de vrouw gaat over het fundamentele conflict tussen beide gebieden en de hele pijnlijke geschiedenis ligt aan de oppervlakte. Een goed gesprek gaat het conflict niet uit de weg, het benoemt zonder te veroordelen, het besteed aandacht aan de wonden, zonder deze opnieuw open te scheuren. Een goed gesprek zoekt naar heling van wonden.

En die eenheid is best snel gevonden. Want door te zeggen *'ik heb geen man'*, neemt de vrouw afstand van de afgodendienst en de heerschappij van de overheerser en laat ze weten dat ze haar identiteit in de God van Israël is kwijtgeraakt. Ooit maakten de Samaritanen – die zij in dit gesprek vertegenwoordigt – deel uit van hen die leefden uit de Tora, van het visioen van een nieuwe wereld. Maar bezetters hebben hen dat ontnomen en vervolgens hebben de Judeërs hen ook nog veroordeeld en verbannen omdat ze de Tora niet zuiver onderhielden. Het gesprek brengt hen op de laag onder de verdeeldheid tussen beide gebieden, daarmee wordt dit gesprek als het ware een vredebrug tussen beide groeperingen. Zoals in de grote verhalen van Genesis gaat ook bij deze bron de toekomst open.

6.

Een goed gesprek zoekt naar eenheid onder de verdeeldheid. Wat bindt ons nu eigenlijk. Wat zijn de kernwaarden van waaruit wij leven? Wat brengt ons dichter bij elkaar ook al hebben we verschillende uitingsvormen, woorden? Voor Jezus en de vrouw is het antwoord gelegen in het aanbidden van geen ander dan de Ene en wel in waarachtigheid en met geestkracht. Dan zal de messias gekomen zijn, dat wil zeggen: dan zal een nieuwe wereld aanbreken.

Om deze eenheid in hoop en verlangen duidelijk te maken introduceert de schrijver van dit evangelie een historisch feit waarvan Jezus en de Samaritaanse helemaal niet op de hoogte kunnen zijn: *“er zal een tijd komen dat God noch op deze, noch in Jeruzalem aanbeden zal worden.”* (Joh 4, 21). De schrijver van dit verhaal weet dat Jeruzalem hetzelfde lot zal ondergaan als Samaria en de stad Sichem: het zal met de grond gelijk gemaakt worden, inclusief het heiligdom. In het jaar 70 van onze jaartelling. De Judeers en vooral de Judeers rond de tempel, met hun grote aandacht voor ritueel en voltrekking van de tempeldienst. De moraalridders die de Samaritanen steeds de les lazen omdat ze niet aan de eisen voldeden. Zij zelf zullen hun rituelen niet meer kunnen voltrekken.

7.

In een goed gesprek groeien nieuwe inzichten. In dit geval dat alle uiterlijk vertoon, alle ritueel, alle tempeldienst slecht betekenis heeft in het licht van een waarachtige en geestkrachtige verbondenheid aan de Ene. En dat de Ene prima zonder tempeldienst en vastgestelde rituelen kan, maar dat welke tempeldienst of welk ritueel dan ook niet zonder gerichtheid op de Ene kan.

Wanneer dat inzicht gegroeid is wordt het tijd om af te ronden. Het water is geschept, de afwas is klaar. De Messias kan komen en met hem de nieuwe wereld van eenheid en vreedzame omgang met elkaar.

‘Ik ben het die tot u spreekt’ (Joh. 4,26) eindigt Jezus het gesprek. Toch nog een arrogante nabrander aan het eind? Nee! De ‘Ik ben’ uitspraken die Johannes Jezus gedurende het hele evangelie in de mond legt gaan nooit en te nimmer over Jezus zelf, maar zijn een rechtstreekse verwijzing naar de Ene, die zich in dat andere oerboek, Exodus bekend maakt met de Naam: ‘Ik ben die ik zal zijn’ – Ik zal er Zijn.

Zeg Amen – zo moge het zijn

Voorbede

Gij, Ene,
die ons bindt aan uw bevrijdende woord
en ons samensmeedt

zie de wereld waarin wij leven
die gebukt gaat onder verdeeldheid:
onder arm tegenover rijk
onder macht tegenover onmacht
onder de kracht van oorlog en geweld
tegenover kwatsbare vredeskrachten.

Zie allen die lijden onder tweespalt
die vastlopen in vooroordelen
of in hokjes worden geplaatst

Breek open allen die vastzitten
in hoe het moet
in tradities en gebruiken
zonder oog voor
de werking van geestkracht en
de kracht van verbinding

Om plaatsen van goed gesprek
waar naar elkaar wordt geluisterd,
waar mensen aandacht ervaren
en waar gehoord wordt achter de woorden

Om alertheid waar steeds weer opkomend
nationalisme en fascisme mensen opsluit
in wij-zij denken
in superioriteit en
in een spiraal van geweld van de een tegen de ander.

Wat ook gebeurt

mensen die oog en oor hebben voor elkaar

allen die zonder aanzien des persoon
klaarstaan als hulpverlener

allen die - niet veroordelend - een ander
in welke situatie dan ook tot naaste zijn

Voor allen hier bijeen:

Alles wat ons bezighoudt
In stilte voor uw aangezicht

Onze dierbare doden
Voor uw aangezicht, in stilte

Onze levenden,
allen die ons dierbaar zijn
die wij liefhebben
allen die aan onze zorg zijn toevertrouwd

Voor uw aangezicht, in stilte

Zo komen wij tot u
Met alle Joodse mensen die uw Tora betrachten.
Met alle Moslimmensen die u aanroepen: Barmhartige.
Met alle mensen van goede wil.
Met alle christenmensen die u herkennen in Jezus Messias
en met wie wij zingen: Onze Vader....